

Arab sivilizatsiyasi va madaniyatining xalqaro miqyosda tarqalish omillari

Sherzodbek Nazirov

Key words: Arab, union, culture, civilization, material wealth.

Arablar dastlab arab sahrosining xalqi edi. Milodiy 7-asrda islom dinini qabul qilganlar, ular Yaqin Sharqni Sosoniylar va Vizantiya imperiyalaridan bosib olib, Ispaniyadan O'rta Osiyoga va Kavkazdan Hindistongacha bo'lgan arab-islom Yaqin Sharq imperiyalarini o'rnatdilar. Yanada chuqurroq aytadigan bo'lsak, islom, uning qonun-qoidalari va ta'limotlari forslar, turklar va boshqa ko'plab xalqlarning umume'tirof etilgan dini va madaniyatiga aylandi. Arab sivilizatsiyasi deb ataladigan narsa ma'lum bir klassik arab qadriyatlari, islom madaniyati va institutlari, Eski Dunyoning buyuk sivilizatsiyalari haqidagi meros bilimlari va arab tili bilan ta'minlangan birlikdir. Arablar davlat, adabiyot, falsafa, tarix, san'at va me'morchilik, musiqa, fizika va matematika fanlari, biologiya, tibbiyot, muhandislik, navigatsiya va savdo huquqi sohalarida mavjud bilimlarni saqlab qolishdi va ularga asos solishdi. Arablarning islom imperiyalari ustidan nazorati vaqtinchalik ekanligi isbotlangan bo'lsa-da, Islom Yaqin Sharqning dini va sivilizatsiyasi sifatida gullab-yashnashda davom etdi. Hozirda dunyo aholisining beshdan bir qismi musulmonlar, islom Yevropa va Shimoliy Amerikada ikkinchi eng katta dinga aylandi.

Arabiston islom va arab sivilizatsiyasining beshigi edi. Milodiy 6-asrda bu janubda (Yaman) va Suriya va Iroq chegaralarida o'troq dehqonchilik va tijorat hayotiga ega bo'lgan mintaqa bo'lgan, ammo qattiq ichki hudud tuya boqadigan ko'chmanchilar (badaviylar) hududi edi. Badaviylar mushriklar bo'lib, ularning xudolari odamlar yoki hayvonlarning shakliga ega bo'lmagan, aksincha, odatda o'ziga xos geografik xususiyatlar bilan bog'liq bo'lgan amorf ruhlar, xususan, g'orlar yoki sug'orish teshiklari kabi qulaylik yoki boshpana berganlar. Ularning xudolari ham osmonda yashagan. Bundan tashqari, ular yaxshi yoki yomon bo'lishi mumkin bo'lgan va dunyoga hayvonlar shaklida kelgan jinlar yoki ruhlarga ishonishgan. Tashkilotning ijtimoiy-siyosiy birligi qabila edi [qarang arab]. Yarim orolning turli qabilalari o'rtasida suv va yaylov masalasida ko'p tortishuvlar bo'lgan. Madaniy jihatdan arablar she'riyatga yangiliklar, o'yin-kulgi va tarix sifatida tayanganlar.

Arabiston yarim orolini yana ikkita ilg'or tsivilizatsiya - Vizantiya va Sosoniylar imperiyalari o'rab olgan, ular tez-tez bir-biri bilan urushib turadigan. Yarim orol super

kuchlar o'rtasidagi tortishuvlardan bir oz izolyatsiya qilingan bo'lsa-da, ular harbiy texnikalar, qurollar, moddiy boyliklar va aholi punktlarining tarqalishi, sayohatchi va'zgo'ylar va chegaradosh xalqlar bilan aloqalardan kelib chiqadigan tavid tushunchalaridan xabardor edilar.

Yangi Abbosiylar sulolasi arab imperiyasida inqilobni amalga oshirdi. Abbosiylar barcha musulmonlarning tengligini qabul qildilar va imtiyoz endi arab qoniga emas, balki Islom va imperiyaga xizmat qilishga asoslangan edi. Bu davrda keng tarqalgan konvertatsiyalar bo'lganligi ajablanarli emas. Abbosiylar Umaviylarni ag'darishda shia tuyg'usini qo'llab-quvvatlagan bo'lsalar ham, hokimiyatga kelganlaridan keyin ma'muriyatni boshqarish uchun ko'proq pravoslav elementlarga murojaat qilishdi. Darhaqiqat, xalifalik endi Islomni himoya qilishni davlatning ustuvor vazifasiga aylantirdi va bid'atning barcha qoldiqlarini yo'q qilishga harakat qildi. Abbosiylar o'zlarining nasroniy, zardushtiy va yahudiy jamoalariga nisbatan ancha mehr-shafqat ko'rsatdilar, ular gullab-yashnashi uchun ruxsat etilgan va aslida islom rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Imperiyaning rasmiy tili bo'lgan arab tili din va hukumat tili bo'lgan. Mavzu populyatsiyasida ko'pchilik o'z tilini saqlab qolgan bo'lsa-da, masalan. forslar, savodli, shahar aholisi ko'pincha ikki tilli edi.

Abbosiylar hukumatida arablar kuch va imtiyozlarni arab bo'lmaganlar bilan bo'lishishlari kerak edi va xalifalik endi faqat arab armiyasiga tayanmaydi. Arablar hokimlar, sarkardalar, saroy a'zolari va diniy hayotda muhim bo'lib qolishgan, ammo fors ulamolari juda mustahkamlangan byurokратиyaning tayanchi bo'lgan. Umaviylar Vizantiya an'analariga amal qilgan bo'lsalar, Abbosiylar yetakchilikning fors namunalariga amal qilishgan. Taxminan 750—803 yillarda hukumatni barmecidlar (barmakiylar) vazirlar (bosh vazirlar) oilasi boshqargan. Ayrim viloyatlarda xalifalar o'z hokimlarini tayinlagan bo'lsa, boshqalarida esa mahalliy shahzodalar va zodagonlar vassal yoki irmoq sifatida hukmronlik qilishda davom etgan. Imperiya qattiq tartibga solinmagan; u barcha viloyatlardagi hokimiyat haqiqatlariga moslashuvchan tarzda moslashtirildi. Hukumatni tashkil etishning yakuniy maqsadi soliqqa tortish bo'lib, mahalliy darajada hukumat xodimlari mahalliy zodagonlarning yordami bilan dehqonlardan soliq to'lashdi. Abbosiylar hukumati shu tariqa arab xalqlari va elitalari, ma'muriy tabaqalari, har bir irq va dinning yer egalari va mahalliy hukmdorlari, hududiy birlashishdan foyda ko'rgan tijorat tabaqalari va nihoyat, ulamolar,

diniy idoralar qo'llab-quvvatlashiga asoslangan edi. . Katta imperiya eski fors pochta tizimining yangilangan versiyasi bilan bog'langan. Uni Amerika tarixidagi ba'zi institutlar bilan solishtirish uchun u pony ekspress tizimini FBI/CIA tipidagi razvedka to'plash tarmog'i bilan birlashtirdi. Abbosiylar, shuningdek, chiroqlar va oynalar tizimidan foydalanib, zamonaviy telegraf tarmog'ini yaratdilar. IX asrda xabar Bag'doddan Tunisga 24 soat ichida yetib borishi mumkin edi. Bu usuldan oshib ketishi uchun yana 1000 yil kerak bo'ladi.

Ispaniyada Almohadlarning kamayishi musulmonlarning mamlakatni nazorat qilishiga qimmatga tushdi. 1248 yilga kelib nasroniylar Kordova va Sevilyani qaytarib olib, musulmonlar mulkini Granada qirolligiga qisqartirishdi, u 1492 yilgacha saqlanib qoldi. Shimoliy Afrikaga xristianlarning bosimiga qaramay, Tunis va Jazoir Usmonlilar hukmronligi ostida qoldi. Marokashni Muhammad payg'ambardan kelib chiqqan deb da'vo qilgan ketma-ket ikkita sulola boshqargan va Portugaliya va Usmonlilarning nazoratga urinishlarini qaytarishda muvaffaqiyat qozongan. Ushbu sulolalarning oxirgisi - alaviylar bugungi kunda ham Marokashni boshqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cahen, Claude. Les peuples musulmanes dans l'histoire medievale. Damas: Institut Francais de Damas, 1977.
2. <https://sites.fas.harvard.edu/~mideast/links.html>